

Els sants cubans ressuscitats

Durant la revolució cubana la religió fou silenciada i els creients marginats. Era incompatible ser un bon revolucionari i tenir ideals religiosos. La crisi iniciada al 1990 per l'enfonsament del marxisme ha propiciat el retorn del fervor popular pels sants.

Babalú Ayé és el nom que en la religió ioruba afrocubana rep sant Llätzer. El 17 de desembre aquest sant és venerat en l'església d'El Rincón, a 20 km de l'Havana, tant per catòlics com per seguidors de la religió afrocubana portada pels esclaus en l'època colonial.

Els tres quilòmetres que separen la plaça central d'El Rincón i l'església de Sant Llätzer es converteixen en el dia del sant en un riu humà de dolor, agraïment i morbosa curiositat. Els fidels acudeixen massivament a demanar al sant un miracle a canvi d'una promesa. Bon punt realitzat, el beneficiari ha de complir la seua promesa, que pot arribar a ser extraordinàriament masoquista. La desfílada és espantosa. Una dona fa el recorregut de genollons sobre l'asfalt mentre el seu fill agrana amb una branca les pedres més grosses. L'edat d'un vell i el cansament li impedeixen continuar girant horitzontalment sobre el paviment, però un soci l'anima: "Vinga, Guzmán, has de complir, que el teu fill ja ve caminant". Marilín Pérez porta als braços la seua filla Urísmilis i lligades als turmells dues grosses cordes que arrosseguen quatre rajoles de pedra cada una. Ella demanà devotament a sant Llätzer fa tres anys el guariment de la seua filla d'una infecció que li impedia el creixement. Urísmilis avui està sana i Marilín compleix feliç la promesa, sense percebre a penes el dolor de les sogues de la seua devoció.

La majoria de les promeses es fan per qüestions de salut i alguns fins i tot tenen tanta fe en el sant que li demanden el visat per anar als EUA. L'espectacle està assegurat, per això hi acudeixen centenars de persones el dia 17 i la vespra, no solament a demanar o complir una promesa, sinó a contemplar el dolor aliè, a xafardejar en intimitats morboses i, és clar, a especular i guanyar di-

mes i les flors ofertes al sant i sota la poderosa veu del sacerdot, les oracions i la bullícia, s'escolta també el plor dels xiquets que són alçats al sant per a la seua benedicció. La varietat d'ofrenes ja deixa entreveure que sant Llätzer reuneix una feligresia molt diversa. Els devots que s'hi congreguen veneren sants diferents i ho fan amb diferents religions que es combinen i barregen i fan d'aquesta festa una mostra més de l'eclecticisme de la cultura cubana.

Els devots veneren sants diferents i ho fan amb diferents religions. És una mostra més de l'eclecticisme de la cultura cubana.

Sincretisme de Llätzer. Aquest sant que aglutina dues religions tan diferents és un més d'aquells que en la Cuba colonial del segle XIX adquirien aquesta diversitat religiosa. Els esclaus arribats d'Àfrica, portats per comerciants esclavistes a l'illa, devien emmascarar i reprimir les seues creences religioses i substituir-les per les venerades pels seus amos, espanyols d'origen cristià.

ners aprofitant l'afluència en massa de públic improvisant una parada de menjar i refrescs. Els oportunistes, com la picaresca, sempre tenen un lloc al voltant de les celebracions religioses de qualsevol signe.

Una gentada entra en l'església d'El Rincón i el rector llegeix l'Evangelí prometent una vida eterna a Llätzer i a tot aquell que el segueixca; el cec veurà la llum, però no la del dia, sinó la de déu. El fum dels havans encesos es mescla amb l'olor de les espel-

Primerament la gran varietat de religions tribals portades per africans de diferents països d'aquest continent també hagueren de fondre's quan foren separades les tribus originals en la compra-venda d'esclaus. La fusió d'unes creences tan variades va donar lloc a la religió *ochá*, que al seu torn conté nombroses i riques derivacions. Així, per poder mantenir les pràctiques religioses, els esclaus hagueren d'adaptar els seus déus a les deïtats catòliques i ho feren guiant-se per la simili-

tud física i simbòlica dels sants cristians i els déus africans. D'aquesta manera van adquirir doble personalitat santa Bàrbara, convertida en Changó, la Verge de la Caritat del Cobre, Ochún; sant Francesc d'Asís, Orula; la Verge de Regla, Yemayá, etc. I el ja esmentat sant Llätzer, transformat en Babalú Ayé.

D'aquest fenomen religiós en diuen sincretisme, la unió inseparable i consolidada durant segles de la religió *ochá* i el catolicisme. Ja no hi ha dualitat, per al poble tot és una mateixa cosa. Solament es produeix divorci entre els catòlics practicants, que amb prou forces arriben al 5% dels catòlics d'aquesta societat.

El cas de Babalú Ayé és especialment peculiar. En la personalitat d'aquest sant s'inclouen, a Cuba, tres personatges diferents. Tots coneixem l'existència del germà de Marta i de Maria, que Jesús ressuscità amb les paraules: "Llätzer, alça't i camina". Menys coneguda és la paràbola de Llätzer (sant Lluç, 16, 17), titulada "El ric i Llätzer", en què aquest personatge és descrit com un home molt pobre, malalt, esparracat i brut, cobert de nafres. Amb aquests dos personatges catòlics ja es produeix el primer sincretisme i amb un sol pas més arribem a Babalú Ayé. A Cuba és un dels *orishas* més reverenciats, és la deïtat de la pigota, la lepra, les malalties cutànies i venèries. Els esclaus africans, guiats per la similitud de les representacions icòniques dels seus déus, identificaren aquest Llätzer espellifat i xacrós amb la seua deïtat de les malalties. En alguns estudis sobre el tema, com el de Natalia Bolívar, autora d'*El origen de los orishas a Cuba*, se sincretitza el Babalú Ayé africà amb sant Llätzer ressuscitat, amb aspecte de malalt i cobert de benes. Avui, a l'església d'El Rincón i als milers de cases havaneres on se celebra el dia del sant, ningú sap distingir una personalitat de l'altra, però no cal tampoc, la qüestió és fer festa, complimentar amb flors, menjar i llepolies tant el sant com els convidats en una

època en què a Cuba això costa un gran esforç.

Revolució i religió. La història de la religió cubana va fer un altre tomb amb el triomf de la revolució el 1959, que es va encarregar d'impulsar l'agnosticisme de l'estat i de tot aquell que es considerara revolucionari. A partir de l'any 1959 tota creença espiritual quedà censurada i substituïda pel materialisme dialèctic que donava -devia donar- resposta als interrogants

existencials de qualsevol cubà compromès amb la revolució. La repressió religiosa de l'estat va expulsar de l'illa la majoria dels ordes catòlics, que hi tenien principalment centres d'educació i sanitaris. El creient fou marginat, era incompatible ser religiós i revolucionari alhora.

Els cultes afrocubans també foren reprimits, però no van ser abolits mai, perquè els seus ritus i ensenyaments eren més de portes endins i a més era i és un corrent dispers i fragmentat que no

Santera en plena execució d'un dels rituals practicats amb animals. Depenent del sant que vulga invocar el creient, s'hauran de comprar animals que serviran d'ofrena al sant. (foto: Arxiu)

JOEL PALACIOS

Dalt, els fidels s'arrossegueu prop ja de la porta de l'església d'El Rincón. A la dreta, els creients venen collars de santeria per aconseguir alguns pesos. Aquí i allí la religió també pot ser un negoci.

genera unitat social. No significava tampoc una amenaça per al sistema, aquesta creença religiosa no tingué, ni té en aquests moments, una cobertura filosòfica i ideològica, no perjudica l'estabilitat de l'estat. En canvi el catolicisme, històricament del costat de la burgesia i del poder, prengué partit en el moment de l'alçament revolucionari. Va acollir sequaços de Batista a les seues esglésies, els va aconseguir un exili pacífic i els va ajudar a traure del país la riquesa. Després d'aquesta presa de posició, l'església va veure les portes tancades. "Avui encara patim en certa mesura aquesta falta de llibertat", explica el pare Fernando de la Vega, vicari judicial i vicecanceller de l'arquebisbat de l'Havana. "L'estat dóna un suport major a la religió afrocubana perquè és una religió vitalista, sense fonament ètic, moral o social establert. La nostra església no gaudeix avui d'una difusió lliure, no hi ha permisos per a la construcció d'esglésies en zones noves de la ciutat, nosaltres sí que podem crear malestar quan reclamem drets socials".

Amb el temps la fe cega en els ensenyaments marxistes perderen vigor revolucionari i l'"opi del poble" va ressorgir amb la crisi. En 1990, amb l'arribada del període especial, després de la caiguda del bloc socialista soviètic, es perderen les perspectives. L'absència de via d'escapada espiritual i la desesperança produïda per una crisi molt aguda provocaren un apogeu sistemàtic de

JOEL PALACIOS

diverses religions que avui veiem entremesclades en una societat més plural i heterogènia amb llibertat religiosa aprovada en el quart congrés del Partit Comunista Cubà.

La professora de sociologia de la Universitat de l'Havana Marlen Azor corrobora la idea que en temps de crisi augmenta la reli-

Amb l'arribada d'aquesta permissibilitat avui podem veure als carrers havaners una monja d'hàbit esperant la *guagua* al costat d'una santera vestida de blanc immaculat, i el mateix ateu militant del Partit Comunista consulta un santer perquè li treballi la salut, la fortuna o l'amor.

La sociòloga Marlen Azor diu: "En la religió afrocubana la relació que s'estableix amb els déus és irrespectuosa."

giositat popular, "s'ha produït la pèrdua del sentit de protecció que l'estat proporcionava a la població". "Aquest fenomen comporta una crisi de valors, crisi del paradigma polític en relació amb la viabilitat del sistema i afecta totes les facetes de l'ésser humà, com ara l'espiritualitat i, doncs, la religió. Per això és molt comuna la tendència a sentir-se protegit per una entitat superior per damunt de nosaltres que substituesca l'estat", argumenta la professora Azor.

Peculiaritats cubanes. Enmig de la greu crisi que afecta Cuba des de fa anys, els ritus i *tocs de sants* es continuen celebrant encara que això represente que el cubà creient haja de pagar molts pesos. Depenent del sant que vulga invocar, el creient ha de pagar una sèrie de drets als seus padrins i, sobretot, l'element que avui encareix més la celebració, és la compra indispensable de determinats animals que serviran d'ofrena per al sant. L'escassetat d'animals fa pujar els preus del mercat negre, únic mercat en què es podrà trobar aquesta valuosa mercaderia. Per exemple, per rebre *Mano de orula* i convertir-se en santer és imprescindible reunir: dues gallines fosques, un pollastre cantador i dos coloms de qualsevol color, a més d'altres aliments com arròs, fesols negres, puré de tomaca, sucre, cafè, etc. A la llarga, a aquest nou santer la seua religió li pot servir per assegurar-se un sou mensual per fer treballs, *ebbos* o neteges i altres serveis específics. La santeria es pot practicar per fe o com a mitjà per obtenir ingressos.

Fins i tot per a l'estat és una altra entrada de divises. L'estranger que desitja fer una consulta o que fins i tot vol fer-se santer acudeix a un centre organitzat per l'estat on es cobra en dòlars -i no pocs-. Pot costar entre 2.000 o 3.000 dòlars, amb importants comissions per al santer que la realitza.

La peculiaritat de la religió està en la paganitat. La professora Azor comenta: "En la religió afro-cubana la relació que s'estableix amb els déus és irrespectuosa. Els déus tenen passions i necessitats humanes, per això els ofrenen rom, menjar, cigars... Es crea una relació molt peculiar". La sociòloga Marlen Azor destaca la importància de la religió en aquesta societat, sobretot en temps de crisi, i la relació déu-creient: "la religió està molt incorporada a la vida quotidiana de la gent, la festa de sants és una manera de ballar, d'expressar sentiments del poble, i és la justificació per a la festa, beure i ballar. Aquesta és una via d'escapada fabulosa a la pressió i la tensió que significa la crisi, encara que no és l'única. El caràcter festiu del cubà no solament s'expressa en la religió.

L'ifa' de l'any. La Junta de Babalaos, formada per 350 sacerdots considerats santer majors, es reuneix el primer de gener de cada any per comunicar al seu poble religiós les prediccions de l'ifa. El sacerdot més jove llança els caragols d'*orula* i el més vell n'interpreta la caiguda i llegeix per a tota la comunitat religiosa l'oracle. Els caragols anuncien els perills de l'any entrant, prediuen com serà per al poble cubà durant els pròxims dotze mesos, contra què s'han de prevenir, quins sants el regiran, recomanacions diverses i fets d'interès social. En el recuadre tenim les prediccions per a 1996, veurem si Eleguá, sant que governa enguany compleix la profecia, però és indispensable tenir molta fe.

Susanna Sánchez

Prediccions d'ifa' per a l'any 1996

"Als sacerdots d'ifa de Cuba i del món als germans *oriatos*, *babaloshas*, *iyaloshas* i *iworos*, poble religiós en general i a tothom qui hi estiga interessat.

El passat dia 31 de desembre de 1995 s'aplegaren 350 sacerdots de l'ifa en representació d'un nodrit grup de famílies o branques de Cuba, amb el suport de sacerdots dels següents països: Espanya, Mèxic, Veneçuela, Panamà, Brasil, EUA, Costa Rica i Itàlia, amb el propòsit de donar compliment a tots els cerimonials establerts que ens permeten fer l'obertura de l'any 1996.

Dirigits pel sacerdot de més anys i per les mans del més jove es va procedir. N'exposem els resultats:

Nom de l'*odun* d'ifa: Irete Ka.

La profecia: Iré Arikú Oyale Tesi Lese Olofin Onishe si adimú - Otán.

Governa: Eleguá, déu dels camins, comerciants, conegut també com Eshu, Bara o Elegbara, el donador de l'*ashe* (l'autoritat) en el món, s'adora a Cuba i a la regió de Ketu, a l'Àfrica. Es fa acompanyar d'Oshun, deessa de la maternitat adorada a Cuba i a la regió d'Oshugbo, a l'Àfrica.

La bandera és meitat roja, meitat negra, amb rivets grocs.

Malalties que augmenten: asma bronquial, tuberculosi, úlceres estomacals, vesícula biliar, operacions quirúrgiques, accidents en les extremitats inferiors, problemes de contaminacions i problemes en la sang, malalties renals, risc d'avortament prematur.

Recomanacions: Eviteu l'obesitat, eviteu la ingestió de begudes alcohòliques, bulliu l'aigua potable, cuideu-vos dels accidents (seguiu les normes d'higiene i de protecció en el treball), precaució a les platges, rius, piscines, etc.

Esdeveniments d'interès social: Possibles pluges torrencials, augment del nivell dels mars, contaminació en la xarxa hidràulica, possibles penetracions de la mar, sòsides de vivendes, problemes en el sector agrícola per desatenció en el treball que crearà inestabilitat en les collites.

Recomanacions a la població: Restauració i manteniment dels immobles; reparació de la xarxa hidràulica; tenir cura en les despeses, evitar una mala administració en les finances; compte amb la conducta intrigant de persones afins a les nostres relacions íntimes; tenir cura amb les expressions que puguen afectar les nostres relacions; complir les normes de gratitud en les relacions socials; respectar la gent gran i la seua autoritat.

Aquestes prediccions són el resultat de l'estudi minuciós de 350 sacerdots d'ifa i són vàlides en el nostre país [Cuba] i en altres països de l'àrea."

JOEL PALACIOS

El compliment d'una promesa obliga aquest home a girar sobre si mateix durant els 3 km del recorregut. El sacrifici també està inclòs en les obligacions d'un bon devot.